

— «Έχθις πού έβασιλευα καὶ ἔγερνα τῇ ράχῃ
νίδς "Ηλίος ἀναφάνηκε κι ἐλαυνε δλη ἡ χτίση.
"Η λάμψη του μ" ἐσκότισε κι ἀκόμα βγαίνω μαύρος.
Πετάχθηκε σάν δαστραπή ἀπό "να μοναστήρι
κι ἔχθηκε σ" ἔνα νησί δγυνάνται τῆς "Ηπείρου.
Κι δυο ἡ ράχη τοῦ βουνοῦ νὰ μὲ σκεπάσῃ πλέρια,
τὸν εῖδα καὶ ἔγύρισε μὲ τὴν ὅγληγόραδα,
κι ἐμβῆκε στὴν "Αγιά Σοφία, στὸ μέγα μοναστήρι.
Τὸ λόγο δὲν ἀπόσωσε, τὸ δόγο δὲν ἀπώπε,
ποὺ μαύρη τρέχει εἰδηση, πάς στῶν Κορφῶν τὴν νῆσο,
ἐπέβανε δ Σολωμός δ ποιητῆς δ μέγας,
ἔκείνος ποὺ ἐπλούτισε μὲ δόξα τὴν "Ελλάδα.
Κλάφτε, πουλιά, τὸν ποιητή, ἀντάμα καὶ σεῖς δατρα!
"Ω Οὐρανέ καὶ "Ηλίε μου κι ἀχνόχλωμο Φεγγάρι,
δροσοντύμενη "Ανοική, ἐλευθεριά "Ελλήνων,
τοῦ φάλτη σας διθάνατος τοῦ ἑκλεισε τὰ χείλη!
Καὶ σεῖς τὸ ματρολόγημα μὲ τὴν "Ελλάδα πιάστε.

ε) "Αλλα στιχουργήματα Παράλληλα Ε-
βλεπαν τὸ φῶς τὰ ποιήματα τοῦ Γερ.
Μαρχερά (43) καὶ τοῦ Αριστ. Βαλαωρίτη (44),
τοῦ Γαλάζου Πολυλά (45), τοῦ Παν. Βορέως (46)

καὶ ἄλλων. «Ο θάνατος τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ ἔγινε παρ' ἡμῖν, γράφει σύγχρονη ἐφημερίδα, ὑπόθεσις διαφόρων λυρικῶν ἀσμάτων. Ἐκτὸς τῶν εἰς τὰ «Καθημερινά» καταχωρισθέντων εἶδομεν εὐχαρίστως τὴν ωραίαν φύην τοῦ Κερκυραίου κ. Γερασίμου Μαρχορά, ἐπιγραφομένην τὸ «Πρῶτο Ψυχοσάββατο» (47). Χαίρομεν δὲ δυνάμενοι πρὸς τούτοις ν' ἀναγγείλωμεν, δτὶ διὰ στίχων ἐμπνευσθέντων αὐτάς τὰς πρώτας ἡμέρας, καθ' ἃς τὸ ἡμέτερον ἔθνος ἐπενθοφόρησεν διὰ τὸν ἔνδοξον αὐτοῦ Ποιητήν, δ Λευκάδιος κ. Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης, συνέθεσε ὅμνον οὐκ ἀνάξιον τοῦ μεγάλου ὅμνωδοῦ τῆς "Ελευθερίας. Ο ὅμνος οὗτος, κοινοποιηθεὶς ίδιαιτέρως καὶ εἰς ἡμᾶς, εὑρίσκεται ἡδη ὑπὸ τὰ πιεστήρια τοῦ Ἐρμοῦ, ἐξ ὃν προβαίνων μετ' οὐ πολὺ εἰς φῶς μετ' ἄλλων ποιηματίων, θέλει ἀποδείξει καὶ πάλιν τὴν "Επτάνησον τροφὸν καὶ μητέρα οὐχὶ ἀσήμων τοῦ Πανελλήνου ἀοιδῶν. Τ. [ερζάκης]» (48).

Ε'. ΤΟ ΑΡΘΡΟ ΤΟΥ Ν. TOMMAZEO

Ο μεγάλος Ιταλός διανοητής καὶ κριτικός Ν. Tommaseo (49), πού γνώρισε καὶ στενά σχετίστηκε καὶ πρῶτος ἀπ' τοὺς ξένους, ισως καὶ καλλίτερος, κατανόησε τὸ ποιητικὸ

(43) "Η ὥδη του βγῆκε σὲ ξεχωριστὸ φύλλο, ἀπ' δ; που ξανατυπώθηκε στὴν: Πανδώρα (περ. "Αθ.) τόμ. Η σελ. 22-23.

(44) "Η ὥδη τοῦ Βαλαωρίτη δημοσιεύθηκε πολὺ δργά στὶς 4 'Απρίλη 1857 στὴν ἐφ. Καθημερίνα (δ. π.) ἀρ. 106, 4 'Απρ. 1857, 3γ - 4α. "Ἀρχίζει: "Ἐλλάς νὰ μαθ. φάρεσ . . . διαφορετικὴ ἀπ'" τῇ "Δάφνη καὶ τ' ἀηδόνι", ποὺ δημοσιεύθηκε στὰ «Μνημόσυνα» (1857). "Ο Βαλαωρίτης είχε καθυστερήσει νὰ καταθέσει τὸ ποιητικὸ στεφάνι του στὸν τάφο τοῦ Σολωμοῦ, γι" αὐτὸ δημοσιεύθοντας τῇ «Δάφνη καὶ τ' ἀηδόνι», κι ἐδώ καὶ στὰ «Μνημόσυνα» σπεύδει νὰ βεβαιώσει, ἐπικαλούμενος μάλιστα καὶ μαρτυρίες φίλων, δτὶ τὸ ἐλεγεῖο αὐτὸ τῶγραφε τὴν ίδια μέρα, που «δ ποιητὴς παρέδωκε τὸ πτερύνα». Είχε φαίνεται παρεξήγημῆ ἀπ' τοὺς κύκλους τῶν μαθητῶν τοῦ Σολωμοῦ ή σιωπὴ του. "Ετοι ἔξηγείται καὶ ἡ δηλωση τοῦ Τερζάκη, δην χωρὶς κανένα λόγο καὶ ποὺν ἔκδοθή τὸ ποίημα ἔρχεται ν' ἀναγγείλει τὸ ἐλεγεῖο τοῦ Βαλαωρίτη.

(45) "Η πρώτη ἔκδοση, ίσως νὰ ἔγινε σὲ φύλλο, δπως ἡ τοῦ Μαρχερά (πρβλ. τὴ σημ. 39). "Η πληροφορία τοῦ Βελλιανίτη, δτὶ δημοσιεύθηκε στὴν "Εφημερίδα Κερκύρας δὲν είναι σωστή, γιατὶ τέτοιο φύλλο, δσο ξέρω, δὲν εβγαίνε τότε στὴν Κερκύρα. "Οπωδή ποτε τὴν ὥδη τοῦ Πολυλάδη βρίσκεται κανεὶς πρόχειρα στὶς «Διαλέξεις περὶ "Ελλήνων Ποιητῶν τοῦ 18^ο αἰ.» Εκδ. Β' σελ. 240.

(46) / Παν. Βορέως) "Ωδὴ ἐνταφιαστικὴ κλπ. (σχῆμα 40 1857). Μὲ τὴ σημείωση, δτὶ ἡ ὥδη αὐτὴ δινήκει στὰ νεκρολογήματα τῆς ίδιαιτέρης πατρίδας τοῦ Ποιητῆ. Πρβλ. τὴ σημ. 32.

(47) Βλ. τὴ σημ. 43.

(48) Βλ. τὴ σημ. 44 (δ. π.).

(49) "Ο Tommaseo ἔγραψε πολλά - πολλές φορές γιά τὸ Σολωμό. Πρβλ. Βογιατζάκη - Τωμαδάκη Σολωμικὴ Βιβλ. Χανιά 1934, ἀρ. 169, 329, 336, 337, 338, 340, 354. Πρβλ. καὶ τὴ σημ. 31 στὴ μελέτη μου αὐτῆς. Πρόσθετες δτὶ δ Τομμασεο μετάφρασε σερβικά τραγούδια στὴ δημοτικὴ μας γλώσσα (πρβλ. τὴ θαυμάσια μελέτη τοῦ M. Θ. Αδωναρη. Tommaseo, traducteur des chantes Servites en Grec. Prague. Extrait des Compte-rendus du 1er Congrès des Philologues Slaves. 1930).

ψος τοῦ Σολωμοῦ, ἔγραψε κατὰ τὸ Νοέμβρη τοῦ 1856 ἔνα θαυμάσιο κριτικὸ ἀρθρο, δπου μᾶς δίνει τὶς ἐντυπώσεις του ἀπ' τὴν προσωπικὴ ἐπαφὴ του μὲ τὸ Σολωμό. Πολύτιμο ἀρθρο, μοναδικὸ μέσα στὴ βιβλιογραφία τοῦ Σολωμοῦ, δπου ἔνα δυνατὸ κριτικὸ πνεῦμα προσπαθεῖ νὰ συναντηθῇ θυτερῷ ἀπὸ ἄμεση ἐπαφὴ μὲ μιά μεγάλη δημιουργικὴ φυσιογνωμία. Τὸ ἀρθρο αὐτὸ τὸ μετάφρασε δριστοτεχνικὰ στὴ δημοτικὴ δ Καλοσυγοῦρος (50) καὶ εἰναι προσιτὸ στὸν καθένα, ἀγνοεῖται δημος ἡ χρονολογία τῆς πρώτης του δημοσίευσης καὶ τὰ περιστατικὰ τῆς ἀνατύπωσής του. Καὶ πρῶτα - πρῶτα πιστεύεται πῶς γράφτηκε στὸ θάνατο τοῦ Σολωμοῦ, ἐνῷ δημοσιεύτηκε καὶ διαβάστηκε ἀπ' τὸν Ποιητὴ κατὰ τὶς πρῶτες ἡμέρες τῆς τελευταίας ἀρρώστιας του, που ήταν τὸ τελικὸ χτύπημα ποὺ ἔμελλε νὰ τὸν στείλει στὸν τάφο. "Εχει λοιπὸν σημασία νὰ ξέρουμε πῶς φωτίστηκαν οἱ τελευταίες του κρίσιμες ἡμέρες ἀπ' τὸ παρήγορο κι ἔξυψωτικὸ φῶς τῆς κριτικῆς ἀναγνώρισης καὶ τοποθέτησης, καμωμένης ἀπὸ μιά διεθνῆ φυσιογνωμία τῆς περιωπῆς τοῦ Tommaseo. Μεγαλείτερη σημασία ἔχει δ τρόπος, ποὺ ἀναδημοσιεύτηκε σὲ ντόπια ἐφημερίδα γιά νὰ διαβαστῇ μέσα στὸ ἄμεσο περιβάλλον τοῦ Ποιητῆ. Δόθηκε λοιπὸν ἀπ' τοὺς μαθητές του, τὸν Πολυλάδη ισως; σὲ ντόπια ἐφημερίδα (51) κι ἀναδημοσιεύτηκε στὸ παράρτημά της στὶς 24 τοῦ Δε-

(50) Παρνασσός ΙΣΤ' 1894, 532 - 535.

(51) Καθημερίνα (δ. π.) ἀρ. 92, 24 Δεκέμβρη 1856, Παράρτημα σελ. 2α-γ. Τὸ ιταλικὸ κείμενο.

κέμβρη 1856 μὲ τὴ δῆλωση τῆς σύνταξης: «Παρακαλούμεθα νὰ καταχωρήσωμεν τὸ ἐπόμενον ἀρδρον», σά νὰ ἐπρόκειτο γιὰ προγήρυζη πλειστηριασμοῦ ἢ γιὰ δικαστικὴ ἀπόφαση καὶ δχι γιὰ ἔνα σημαντικώτατο φιλολογικό χρονικό, ποὺ ἐπρεπε νὰ χάρεταιστῇ ἀπ' τὸν τοπικιστικὸ κατά τὰ ἄλλα ἔγχωριο τύπο: ἡ καθιέρωση, ἡ εὐρωπαϊκὴ διάδοση ἐνὸς «Ἐλληνα ποιητῆ! Δημοσίευτηκε καὶ πάλι Ιταλικά, χωρὶς μετάφραση ἡ περίληψη, χωρὶς σχόλια ἡ προλογίσματα, ἐκτὸς ἀπ' τὴ ξηρὴ αὐτὴ δῆλωση τῆς ἐφημερίδας. Τί νὰ εἶχε προηγηθῆ ἀμαργε; Φυσικά ἡ ἀναδημο-

σίευση αὐτὴ ἀνταποκρινόταν στὴ ρητὴ ἡ ἀδηλη ἐπιθυμίᾳ τοῦ Ποιητῆ. «Ισως μὲς ἀπ' τὸ κρεβάτι τοῦ θανάτου του νὰ τὴ ζήτησε ἡ νὰ τὴν προκάλεσε μὲ τὴν ίκανοποίηση ποὺ ἔδειξε δὲν ιδιος. Πάντως σὲ ίδιαίτερο φύλλο ἡ φυλλάδιο δὲν κυκλοφόρησε, ὅπως πιστεύουν παλαιότεροι βιβλιογράφοι (53), οὔτε ἀποτελεῖ ἐπιθανάτιο ἡ μεταθανάτιο δημοσίευμα γιὰ τὸ Σολωμό, ἀλλὰ δημοσιεύτηκε στὴν Ιταλικὴ ἐφημερίδα τοῦ Τουρίνου «Il Diritto» (giornale Piemontese), φυσικά κι ἀβίαστα τρεῖς περίπου μῆνες πρὶν ἀπ' τὸ θάνατο τοῦ Σολωμοῦ (54).

ΣΤ'. ΟΙ ΜΕΤΑΘΑΝΑΤΙΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

«Ἀνακοινώνω ἐπίσης πληροφορίες σχετικές μὲ τὴν ἔκδοση τοῦ Πολυλᾶ. «Ἐνα χρόνο μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ποιητῆ εἶχεν ἀποφασιστῇ ἡ ἔκδοση τῶν «Ἀπάντων» του μὲ τὴν πρωτοβουλία τῶν μαθητῶν του Πολυλᾶ, Μαρκορᾶ, Μάτεσι καὶ Κουαρτάνου. Οἱ προκαταρκτικὲς τεχνικὲς κι ἀκδοτικὲς λεπτομέρειες, ἡ συνεννόηση μὲ τὸν ἀδερφό του, ἡ ἀπόφαση κλπ. ἀργησαν φαίνεται νὰ τακτοποιηθοῦν, καὶ μόλις μετὰ ἔνα χρόνο, στὶς 31 τοῦ Γεννάρη 1859, κυκλοφοροῦσε ἡ ἀγγελία τῆς ἔκδοσης (55), δχι μὲ ἐμπορικό, ἀλλὰ μὲ καθαρὰ πνευματικό κι ἐπιστημονικό σκοπό, δπως ἥταν ἡ συγκέντρωση τοῦ ἔργου κλπ. Ἰδού ἡ ἀγγελία:

ΛΗΛΟΠΟΙΗΣΙΣ. «Ἐπειδὴ μέλλει ἑτοὶ ὀλίγους νὰ ἔξελθῃ ἐκ τῶν πιεστηρίων μου πολυτελῆς «Ἐκδόσιες τῶν Συγγραμμάτων τοῦ Κόμ. Λ. Σολωμοῦ ἀκριβῶς διαρθωμένη, ἐν ἡ συμπεριληφθήσονται τὰ πολύτιμα ἀνέκδοτα, δσα εὐδέλησαν μετὰ τὸν θάνατὸν του — καὶ ἐπειδὴ γενικῶς ἐπιχρειεῖ ἡ ὑπογραφα, καὶ εἰδικῶς μεταξὺ τῶν φίλων τοῦ δοιδίμου Ποιητοῦ, ἡ ἐπὶ βεβαίων βάσεων ἀρειόδειη πεποιηθῆσις (56), διι τὸ ἔκτος τῶν νῦν σωζομένων συγγραμμάτων ὁ μακαρίτης εἶχε συνθέσει καὶ διεργα, τὰ δποὶα ἀπωλέσθησαν, διὰ τοῦτο προσκαλεῖται δοτὶς κατέχει συγγράμματα ἡ ἰδιόγραφα ἡ ἀντίγραφα τοῦ Κόμ. Λ. Σολωμοῦ, νὰ τὰ προσφέρῃ, εἴτε παρακαταθέτων ἀντὰ εἰς χεῖρας τοῦ Μητροπολίτου, ἡ δι' οἰουδήποτε ἄλλου μέσου ὁ δὲ Κόμ. Λημήτειος Σολωμός, δ ἀδελφὸς τοῦ δοιδίμου Ποιητοῦ, εἴναι πρόδυνος νὰ τὰ ἔξαγοράσῃ διὰ γενναίας ἀγτυμοιβῆς. Τοῦ δὲ προσφέροντος δωρεὰν σύγγραμμά τι τοῦ Κόμ. Λημήτειος Σολωμοῦ, γενήσεται ἑντυμος μνεῖα εἰς τὴν ἔκδοσιν καὶ δωριθήσεται αὐτῷ ἐν ἀντίτυπο. «Ο ἔκδοτης «Ἀντώνιος Τερζάκης.

(53) Legrand-Perrin Bibl. Ioni. (δ. π.) B' ἀρ. 1908. Τὸ ίδιο κι οἱ Βογιατζάκης - Τωμαδάκης Σολ. Βιβλ. δ. π. ἀρ. 153, ποὺ στηρίζονται στὸ Legrand, δπως δά σ' ὅλη τὴν ἔργασία τους ἀργάζονται ἀπὸ δεύτερο χέρι, ἀκολουθῶντας τοὺς παλαιότερους βιβλιογράφους. Καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ δέτουν τὸ δημοσίευμα μέσα στὸ 1857 καὶ τὸ θεωροῦν ίδιαίτερο ἀντίτυπο, ἐνῶ είναι τὸ συνθισμένο παράρτημα τῆς ἐφημερίδας, τυπωμένο ἀπ' τὴν μιά μεριά.

(54) Ποβλ. τὴν παραπ. σημ. 8.

(55) Η Φωνὴ τοῦ Ιονίου καὶ ὁ Ρήγας. «Ἐφημερὶς πολιτικὴ καὶ φιλολογικὴ. (Ζάκ.) ἀρ. 37, 31 Ιαν. 1859, 4γ.

(56) «Ολα τὰ υπογραμμισμένα δικά μου.

«Υπογραμμίζω μερικὰ σημεῖα τῆς ἀγγελίας αὐτῆς καὶ πρὶν κάνω τὶς σχετικές παρατηρήσεις προτιμῶ νὰ δώσω τὴν πρώτη ἀνώνυμη κριτικὴ τῆς ἔκδοσης (56), ποὺ εἶχε συντελεστῇ καὶ κυκλοφορήσει μέσα σὲ δικτύο περίπου μῆνες (Φλεβόρης - Οκτώβρης 1859).

«Ἐξεδόθησαν δαπάνη κ. A. Τερζάκη «Διονυσίου Σολωμοῦ: Τὰ Εδρισμένα». Εἰς ταῦτα προέταξε προλεγόμενα μὲ βιογραφικάς ἀφηγήσεις δ. κ. I. Πολυλᾶς, ἀναλαβὼν τὴν τακτοποίησιν τῶν ίδιογράφων καὶ συνετώσας εἰς ἐν τὰ κολοβωμένα ἀποσπάσματα, ὑψωσεν ὡς ἐκ λειψάνων ναυαγίου τεχνικὸν μηνύμενον εἰς τὴν διάσημὸν εὐφυίαν τοῦ Σολωμοῦ. Βαθυτάτην ἑντύπωσιν ἐνεποίησαν εἰς ἡμᾶς τὰ διασωθέντα, διπάρα δὲ ἀνάρπαστα ἐκ τοῦ ποιητικοῦ στεφάνου του φύλλα διεσκόρπισε θύελλα τις, ήτις ἐπῆλθε κοι κατεπλάκωσε διὰ βαθυτάτης δμήκλης τὰ γρατιὰ καὶ δλοσχερῆ ποιήματα, ἀτιναζῶν δὲ ποιητῆς ἀπεμηδίνενσεν εἰς πολλοὺς φίλους καὶ οικείους του. «Ο κύριος Πολυλᾶς περάσαντες οὐτια πως τὰ «Προλεγόμενα»: «Ἄμποτε νὰ μὴ ἀργήσῃ ἡ ὁρα, νὰ φανερωθοῦν τὰ ἀκόμη σωζόμενα συγγράμματα τοῦ μακαρίτου, ώστε τὸ βιβλίον νὰ μὴ σταθῇ ὡς ίστορικὸ μηνύμενο τοῦ τρομεροῦ κινδύνου, εἰς τὸν δποῖον ενδιόσκονται, ἐπιβουλευόμενα ἡ ἀπὸ τὴν αἰσχροκέρδεια ἡ ἀπὸ τὸ φθόνο, τὰ καθαρὰ γεννήματα τῆς ἀγαθότητος καὶ τῆς μεραλοφυΐας». Μή ἀπαγείρατες εἰς τὸ δποῖον διερχόμενα βιβλίον αντοσχεδίους τινας στίχους τοῦ Σολωμοῦ ἐπὶ τὸ ἀγγλικοῦ κοιμητηρίου τῆς Ζακύνθου, ἐκδίδομεν τούτους ὡς σμικρὰς λαμπτυνόδιας τῆς ἐν μέρει κεκρυμμένης εὐφυΐας τοῦ ἀνδρὸς ὃν δὲ βαθυτάτην καὶ ἀπελπιστικὴν ἔκλειψεν. Γιὰ ἐκεία τὰ μνήματα — έρμα βουβά — ἐκεία τ' ἀδάκρυτα — ζοῦντε ψηλά... [βότο τὸ κομμάτι]. Μαρθάνομεν ἐκ κυκλοφορούσης καὶ παρ' ἡμῖν ἀγγελίας τοῦ φιλογενοῦς κ. «Ιερολιακόν Μαρτζαβίνου Κεφαλλῆρος, διι ἐν Βιέννη ἐκδίδεται νέα τῶν ποιημάτων τοῦ Σολωμοῦ συλλογή. Εἰθε ν' ἀποβῇ αὐτὴ πληρεστέρα τῆς τοῦ κ. A. Τερζάκη καὶ ἀπὸ τὰ κολοβά αὐτὰ μέλη νὰ παρονταισθῇ ἐν τῇ εὐρείᾳ καὶ πλήρει μορφῇ τοῦ δημητρίους ἀστήρ, τοῦ δποῖου ἀκτίνες τινὲς διαστι-

(56) Η Φωνὴ τοῦ Ιονίου καὶ ὁ Ρήγας. «Ἐφημερὶς πολιτικὴ καὶ φιλολογικὴ. (Ζάκ.) ἀρ. 4, 24 Οκτ. 1859, 4γ.

χώς ἀπό ἔρειπίων μέχρι τοῦδε ἀντανακλώμενοι».

‘Ἄπ’ τὰ δυὸ κείμενα, διαπιστώνεται 1) τὸ ἐνδιαφέρον, ἡ ἐνεργητικὴ πρωτοβουλία τοῦ ἀνδερφοῦ τοῦ Σολωμοῦ Δημήτρη γιὰ τὴν Ἑκδοση, 2) ἡ ἀναμφίβολη ἀπώλεια σολωμικῶν χειρογράφων, 3) ἡ διάχυτη κατάσταση τῆς σολωμικῆς δημιουργίας, σκορπισμένης σὲ χειρόγραφα ἢ στὴ μνήμη φλών καὶ οἰκείων, 4) ἡ δχι καὶ πολὺ ίκανοποιητικὴ ἐντύπωση, ποὺ ἔκανε στοὺς θυγαρδούς ἡ Ἑκδοση τοῦ Πολυλᾶ, 5) ἡ ἐπίδια τῆς ἀνεύρεσης χαμένων χειρογράφων. Ποιά νῦν διμος τάχα ἡ θύμα, ποὺ σκόρπισε τὰ πλήρη χειρόγραφα τοῦ Σολωμοῦ; Ποιά διμήλη βαθυάτη τὰ καταπλάκωσε; Σὲ ποιό γεγονός ἀναφέρεται ὁ κριτικὸς του, ποὺ ποιό ἀπ’ τὴν ἀνωνυμία του νομίζω πώς δεχωρίζω τὸν συμπολίτη τοῦ Σολωμοῦ Κωνστ. Λομβάρδο. Μήπως ὅπονοεὶ τὴν ἀσθένεια τοῦ Ποιητῆ «ποὺ εἰς τοὺς ὑστεριῶν δυὸ χρόνους τῆς ζωῆς του ἐθάμπωντε κάποτε τὴν λαμπρότητα του νοός του»⁽⁶¹⁾? Μόνος του λοιπὸν ἔσχισε τὰ «καθαρὰ γεννήματα τῆς ἀγαθότητος καὶ μεγαλοφυΐας»⁽⁶²⁾ του; “Η τὰ ἔξαφάνισε τὸ χέρι τοῦ φθονεροῦ, τοῦ κλέφτη ἢ τοῦ καπήλου; ‘Ο «Πόρφυρας»⁽⁶³⁾, τὸ τελειότερο κομμάτι του, ἥταν τελειωμένος καὶ ἔτοιμος γιὰ Ἑκδοση! Τι ἔγινε δραγε; “Ισως εὔτυχήσουμε κάποτε νὰ λύσουμε τὰ προβλήματα αὐτὰ μὲ τὰ τρομερά καὶ μυστηριακά ἐρωτηματικά τους! Τότε νέο φῶς θά χυθῇ καὶ στὴ σολωμικὴ ἐρμηνεία.

‘Αλλὰ πρὶν κυκλοφορήσει ἡ Ἑκδοση τοῦ Πολυλᾶ, ἀγγελία νέας Ἑκδοσης κυκλοφοροῦσε ἀπ’ τὸν ιεροδ. Εὐγένιο Μαντζαβίνο. Εὐτύχησα νὰ βρῶ καὶ τὴν ἀγγελία αὐτή, δησπου γνωστοποιεῖται ἡ ἔτοιμασα νέας Ἑκδοσης (ἡ πρώτη στὰ 1857 στὴν ‘Αθήνα’)⁽⁶⁴⁾. ‘Ο ἑκδότης ὑπόσχεται δτὶ «Θέλοντο προστεθῆ καὶ τινὰ ποιήματα τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ ἀνέκδοτα μέχρι τοῦδε», ἐνῶ διευθυντὴς τῆς Ἐφημερίδας, ἀφοῦ ἔξυμνήσει τὴν πληρότητα τῆς Ἑκδοσης (ἴσται πληροφορία) καὶ τὴν ἀφιλοκέρδεια τοῦ ἑκδότη, τονίζει δτὶ «ἡ δημοσίευσις τῆς δευτέρας ταύτης ἑκδόσεως θέλει γίνει δοονούπω»⁽⁶⁵⁾. ‘Αλλὰ ἡ Ἑκδοση τοῦ Πολυλᾶ

(61) ‘Ιάν. Πολυλᾶς, Προλεγόμενα κτλ., (δ. π.) σελ. ν’.

(62) ‘Ιάν. Πολυλᾶς, δ. π. σελ. νδ’.

(63) ‘Ιάν. Πολυλᾶς, δ. π. σελ. μθ’ (πρβλ. καὶ σελ. 288-289).

(64) Γ. Βαλέσσα, Κριτικά στὸ Σολωμό. Φιλολογ. Νέος Κόσμος ν. Ιουλ. 1935, σ. 165. Στὸ κεφ. Οἱ ἐπιθανάτεις ἀκόδοσεις τοῦ Σολωμοῦ.

(65) ‘Η ἀγγελία μὲ τὸ σχόλιο τῆς σύνταξης δημοσιεύτηκε στὴν ἐφ. Κερκ. Νέα Εποχὴ ἀρ. 73, 30 Σεπτ. 1859, 4γ. «Οτις πρὸ δύο ἡπέδε ἑπεριόδους ἐν ‘Αθήναις μετὰ τοῦ κ. Α. Δαλλαπόρτα τὴν Ἑκδοσιν τυπῶ ἐκ τῶν ποιημάτων τοῦ ἀθανάτου τῆς ἀθνακῆς τῶν ‘Ελλήνων ἀγαγενῆσιος ὑμεδαδοῦ Α. Σολωμοῦ, ὄνδιλως ὀμφατίλιον γενεῖ τὰ τέλη τῆς ‘Ελλάδος μετ’ εὐηγενίας ἥδελον ἀναδεχθῆ τὸ ἀξιόπατον τοῦτο τῆς νέας ‘Ελληνικῆς ποιήσεως προϊόντος. Λί προσδοκίαι μον ἐδεκατώθησαν πληροφορία, καθότι δὲν παρθένον εἰσέπει δυὸ ἡπέδε τῆς Ἑκδόσεως τοῦ εἰρημένου βεβίλουν καὶ ἴδου τοῦτο πανιελῶς ἐδέλιπεν, ἡ δὲ καθ’ ἐπάγηματος αὐτοῦ ἀναζητήσους καθιστᾶ ἐπαισθητούσαν τὴν ἐλλειψιν αὐτοῦ. ‘Οδεν πρὸς ἐπανόρθωσις τῆς ἐλλείψεως ταύτης ἐπιχειρῶ τὸ δεύτερον ἡδη τὴν Ἑκδοση τοῦ Πολυλᾶ, καὶ δὲν τίτλον «δ. Σολωμός». ‘Απαρτία τὰ γραφαὶ

σταμάτησε κάθε κίνηση τοῦ Μαντζαβίνου, ποὺ ούσιαστικά δὲν εἶχε φαίνεται νὰ προσφέρει τίποτε τὸ καινούργιο — οὔτε ἔνα κομμάτι. Καὶ οιώπησε. ‘Ο συνεργάτης του δύμως Α. Δαλλαπόρτας συνέχισε ως τὸ τέλος τῆς ζωῆς του τὶς φαντασιοπληξίες του γιὰ κιβώτια μὲ θησαυρούς [πνευματικούς] καὶ χειρόγραφα ἀνέκδοτα τοῦ Ποιητῆ⁽⁶⁶⁾.

Συμπληρώνοντας μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ δσα στὴ μελέτη μου «Κριτικά στὸ Σολωμό» ἔγραψα γιὰ τὴν πρώτη Ἑκδοση ποιημάτων του στὰ 1849 στὴν ‘Αθήνα, σημειώνω δτι καὶ δ τύπος τῆς Ιδιαίτερης πατρίδας τοῦ Ποιητῆ χαιρέτησε τὴν προσπάθεια ἐκείνη «μὲ πάλλουσαν καρδίαν» καὶ συνηγόρησε παροτρύνοντας τὸν Ποιητὴ νὰ βγάλει στὸ φῶς τοὺς κρυμμένους θησαυρούς τῆς ψυχῆς του «ἀνεκτίμητον τοῦ ἔθνους φιλολογικὴν περιουσίαν»⁽⁶⁷⁾.

Στὴν ἔκκληση - ἀγγελία τοῦ Τερζάκη ἀνταποκρίθηκε μόνο ἔνας ἀνώνυμος. Αὐτὸς ἀνακοίνωσε τέσσερα ἐπιγράμματα τοῦ Σολωμοῦ, ποὺ δημοσιεύτηκαν δυὸ περίπου μῆνες πρὶν νὰ κυκλοφορήσει ἡ Ἑκδοση τοῦ Πολυλᾶ, σὲ ντόπια ἐφημερίδα⁽⁶⁸⁾, μὲ τὴν ἀκόλουθη σημείωση: «Μᾶς κοινοποιοῦνται τὰ ἔξης τέσσαρα ἀνέκδοτα τοῦ Σολωμοῦ, ἐπὶ τῷ διποίων θέλομεν ἐπιφέρει τὰς κρίσεις μας ἐν καιρῷ δέοντι». Οἱ κρίσεις αὐτές, ποὺ δὲν ἔγιναν οὔτε τότε οὔτε ἀργότερα, δσο ἔρω απ’ τὶς ἔρευνές μου πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτή, τὶς δραγε νὰ ἀφορούσαν; Τὴ γνησιότητα δὲ τὰ περιστατικά, ποὺ ἔδωσαν ἀφορμὴ νὰ γραφοῦν αὐτὰ τὰ τέσσερα ἐπιγράμματα; “Η μήπως τὴ μορφή; “Η τάχα τὴ γλώσσα; ‘Οπωδήποτε ἀνακοίνωθηκαν τότε τὰ ἐπιγράμματα: 1) Εἰς εἰδησιν θανάτου (ποὺ δ Πολυλᾶς Εύρ. 339 τὸ ἐπιγράφει «Εἰς ‘Αρπαγα», 2) Εἰς γεανίαν (ποὺ δ Πολ. Εύρ. 339 τὸ ἐπιγράφει «Τὸ Ψίχαλο»), 3) Λογόγριφος (Πολ. Εύρ. 187: Λητίγμα), 4) Δὲν μ’ ἀγαπάς⁽⁶⁹⁾

ποτὲ ή ματα», ἐνῷ πρὸς τοὺς ἐν τῇ ποώτῃ ἐκδόσεις θέλοντα προστεθῆ καὶ τινὰ ποιήματα τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ ἀνέκδοτα μέχρι τοῦδε. Πεποιηθὼς δις ἡ δευτέρα αὐτῆ ἐκδόσεις κατὰ πολλὰ πλεονεκτούσα τὴς πρώτης, οὐχ ἡ ίδια τὴν διέλει τύχει τῆς εδμανοῦσα παραστηθῆσαι φιλομονούσοις ἀπόδοσης. Η τιμὴ αὐτοῦ δρίζεται εἰς 1½ δοαχ. πληρωτάδε εἰς τὴν παραλαβὴν τοῦ βιβλίου. Παρακαλοῦνται οἱ κ.κ. συνδρομηταὶ νὰ οημεῖσσι καθαρῶς τὰ δινόματα των, ἵνα μὴ προκλήτη δυσκολία εἰς τὴν ἐπιτύπωσιν αὐτῶν. ‘Ἐν Βιάνη τῆς Αδριατίδας κατὰ μήρα Σεπτέμβριον 1859. ΕΥΓΕΝΙΟΣ ΜΑΝΤΖΑΒΙΝΟΣ Ιεροδάκηνος».

(68) N. A. Βέη ‘Ο Σολωμὸς καὶ δ Ανδρέας Γ. Δαλλαπόρτας. Πρωτα 15 Αύγ. 1942.

(69) Τὸ Μέλλον (ἐφ. Ζακ.) Α’ 5, 29 Ιαν. 1849, 38. ‘Ἐπαναλαμβάνει ἔνα μέρος τοῦ προλόγου τοῦ Μ. Βρετοῦ. Μὲ τὴν πληροφορία αὐτή διαφεύγεται δ κ. Ν. Β. Τωμαδάκης, ποὺ θεωρεῖ τὴν Ἑκδοση τοῦ Βρετοῦ στὸν ‘Αιώνα» τυχαία καὶ ἀσήμαντη (πρβλ. τὴ σημ. δ). Στὴν ίδια ἐφημερίδα ἀναγγέλνεται καὶ δ παρασημοφορία τοῦ Σολωμοῦ μαζὶ μὲ δυὸ ἀλλούς, τὸ Ζαμπέλιο καὶ τὸ Μουστοξύδη νομίζω.

(70) Νέα Εποχὴ (ἐφ. Κερκ.) Αρ. 66, 8 Αύγ. 1859, 4α - β. Συντάκτης δ Γεράσιμος Μωραΐτης.

(71) Παραλλαγές ἀπ’ τὴν Ἑκδοση τοῦ Πολυλᾶς. Καὶ τὰ λούλουδα... (στίχ. 1), καὶ ως κι αὐτά... (στίχ. 4).

(Πολ. Εύρ. 186 ἀρχικότιτλο). 'Απ' αὐτὰ κανένα δὲ σώθηκε στὰ χειρόγραφα τοῦ Ποιητῆ, ἀλλά, δπως γράφει ὁ Πολυλᾶς (Εύρ. 348) «στὴ μνήμη τῶν φίλων...». Γιὰ πρώτη φορὰ τυπώνονται ίσως τὰ δυό μόνο ἐπιγράμματα, τὸ 1ο καὶ τὸ 4ο, φυνεπῶς δλα δὲν εἰναι ἀνέκδοτα, δπως τὰ παρουσιάζει ὁ ἔκδοτης τους. Τὰ ἀλλα εἶχαν δῆ τὸ φῶς πρωτύτερα. Τοῦ Ζου (Λογόγριφος = Αἴνιγμα) τὴν πρώτη δημοσίευση ἔκανα γνωστὴ στὴ μελέτη μου «Κριτικά στὸ Σολωμό» (**) στὰ 1935. Πρωτοδημοσιεύτηκε στὴν πρώτη συνολικὴ ἔκδοση ποιημάτων τοῦ Σολωμοῦ στὸν «Αἴνα» στὰ 1849. Τοῦ Ζου γιὰ πρώτη φορὰ σήμερα ἀνακοινώνω τὴν ἀρχικὴ δημοσίευση, ἐνδιαφέρουσα πολὺ, γιατὶ κοντὰ στὴ χρονολογία μᾶς δίνει καὶ τὰ περιστατικά, ποὺ ἔδωσαν ἀφορμὴ νὰ γράψει ὁ Ποιητὴς τὸ σατυρικὸ αὐτὸ ἐπίγραμμα. Στὰ 1849 μὲ τὴν ἐλευθεροτυπία ἀναπτύχθηκε στὸ περιβάλλον τοῦ Ποιητῆ Ἐντονη δημοσιογραφικὴ κλίνηση. Βγῆκαν, δπως ήταν φυσικά, πολλὲς ἐφημερίδες πολιτικές, σατυρικές κλπ. 'Ανάμεσά τους ξεχώριζε ἡ ἐλληνοϊταλόφωνη Τὸ Τιμόνι μὲ ὑπεύθυνο ἀκόδητη τὸν Fr. Tommasi, ἀγνωστό μου ἀπ' ἄλλο. Τὸ «Τιμόνι» εἶναι ἡ πρώτη ἐλληνικὴ ἐφημερίδα στὴ δημοτική, γραμμένη στὸ ἐλληνικὸ τῆς μέρος σὲ μιὰ πολὺ ἀπλῆ καὶ ζωντανὴ γλῶσσα,— λαϊκή. Εἶχε πολιτικὸ καὶ σατυρικὸ χαρακτῆρα. 'Η γλῶσσα τοῦ «Τιμονιοῦ» παραξένεψε τοὺς συντοπίτες του καὶ προκαλοῦσε σχόλια. Σ' ἔνα ἀπ' τὰ πρώτα κιόλας φύλλα (**) διαβάζουμε τὴν ἀκόλουθη ἀπάντηση, γραμμένη ιταλικά:

AMENITÀ

Στὴν ἄκρη! κάνετε τόπο στὴν Οὐρανότητά του, τὸ μεγάλο Παραηρητή, ποὺ βρίσκεται βάρβαρη τῇ γλῶσσα, ποὺ μ' αὐτὴν ἐκφράζεται τὸ «Τιμόνι», καὶ φτύνει στὰ μούτρα τὴ δημοσιογραφία τοῦ 'Ιονίου. Διάβολε, ἐπούτοι οἱ σχολαστικάκηδες μὲ κάλτος κουδουνάτες καὶ μὲ φτερὸ στὰ πιστά εἶναι ἀληθινὰ εὐγενικοὶ καὶ καταδεχτικοὶ; κι ἀξίζει γιὰ τὴν ὥρα νὰ τοὺς ἀφιερώσουμε ἡναὶ ἐπιγραμματάκι, γραμμένο (κοίτα ἀτυχία!) σὲ τούτη τῇ γλῶσσα μας τὴ μισοβάρβαρη, ποὺ αὐτοὶ σταυρικά τους πρέπει νὰ τὴ βροῦν δλότελα τοῦ γούστου τους· πρῶτο γιατὶ οὗτε αὐτοὶ οὔτε δλη τους ἡ ἡλίθια φάρα εἶται γηραινή, ἡ περασμένη καὶ ἡ μελλούμενη δὲν θάξεις νὰ κάνει κάτι, ποὺ νᾶξις ἡναὶ μόνο ἀπὸ τοὺς τέσσερις στίχους τον' ἔπειτα, γιατὶ ἀποτελεῖ τὴ βραβίωση τοῦ σεβασμοῦ μας γιὰ τὴν ἀξία τους· καὶ τέλος γιατὶ μᾶς φαίνεται ταυτισμένο σ' αὐτοὺς μὲ μεγάλη ἀπιτυχία. 'Ιδού το!

Σὲ βλέπω πάντα ποὺ κυλᾶς—
Γιὰ πές μου, φίχαλο, ποὺ πᾶς;
Ποῦ πᾶς δμπράς δπίσω;
— Τὸν κόσμο νὰ φωτίσω.

(**) Γ. Βαλέτα Κριτικά στὸ Σολωμό, δ. π., σελ. (161).
(**) Τιμόνι, Α' 14, 15 Αύγ. 1849, 4β. Στὸν δρ. 11 βρίσκουμε ἔνα ποίημα σχετικά καλό, δπου μιὰ παρέβεντα λαβωμένη προφήτεια τὴν ἐλληνικὴ ἀναγέννηση.

VERSIONE

Salapuzio in occhialino
Dove cozzai, o mingherlino?
Vado il Mondo a illuminar.

'Εδῶ τελειώνει ἡ θαυμάσια αὐτὴ Amenitā τοῦ προοδευτικοῦ «Τιμονιοῦ». Πρόκειται βέβαια γιὰ ἔνα γλωσσικὸ μικροεπεισόδιο, ἀναφερόμενο μάλιστα στὴ δημοσιογραφικὴ μορφὴ τῆς γλώσσας — ποὺ ἐλάχιστες φορὲς ἔγινε ἀντικείμενο συζήτησης. 'Έχουμε ἔνα ταουχτερὸ χτύπημα τοῦ σχολαστικοῦ. Μιὰ εἰκόνα τῆς φιλολογικῆς μας Ιστορίας. "Ετοι μπορούμε νὰ κατανοήσουμε καλλίτερα τὸ θαυμάσιο ἐπίγραμμα τοῦ Σολωμοῦ, τὴν ἀφορμὴ του, τὸ ἀντικείμενο, τὸ θέμα του, τὸ πνεῦμα του, τὸ νόημά του, τὸν κόσμο του, τοὺς ἀνθρώπους του, τὸ περιβάλλον καὶ τὴν Ιστορικὴ του στιγμή. 'Ο Πολυλᾶς δὲν τὸ κατάλαβε, καὶ τοῦ ἔδωσε τὸν τίτλο «Ψίχαλο», παίρνοντάς το ἀπὸ μιὰ λέξη τοῦ β' στίχου. "Αν ἡξερε τὴν ἀφορμὴ καὶ τ' ἀντικείμενο του, δὲ θάβαζε αὐτὸ τὸν τίτλο, ἀλλὰ θὰ τολεγε «Σὲ σοφολογώτατο» ή «σχολαστικό» — κάτι τέτοιο. Γιατὶ ἀδειος κι ἀλαφρὸς σὰ φίχαλο, σωστὸ mingherlino, δπως μεταφράζεται, ὁ σχολαστικός, ὁ λογιώτατος κυλιέται μπρὸς καὶ πίσω μὲ τὸν τύφο καὶ τὴν οίηση τῆς στενοκεφαλιᾶς του ἐλεγκτής, ἔξεταστης, περίεργος, μικρόλογος, ταπεινός, νομίζοντας πῶς εἶναι φωστήρας καὶ φωτοδότης δχι ἔνδος ἡ δυό, ἀλλὰ τοῦ κόσμου δλου. 'Οδυνηρότερο χτύπημα δὲν δέχτηκαν στὴ γλωσσική μας Ιστορία οἱ σχολαστικοί, δσο στὸ «Διάλογο» καὶ στὸ σατυρικῶτατο αὐτὸ ἐπιγραμματάκι, ποὺ κρύβει κάτω ἀπ' τὸ φαρμακερὸ κεντρὶ τῆς εἰρωνίας του τὴν ἱερὴ ἀγανάκτηση ἔνδος φωτισμένου ἐθνικοῦ μυαλοῦ!

"Αλλὰ τέλος πάντων ποιὰ εἶναι ἡ σχέση τοῦ Σολωμοῦ μὲ τὸ δημοσιογραφικὸ αὐτὸ ἐπεισόδιο; Μήπως ὁ Ποιητὴς σχετιζόταν μὲ τὴν κλίνηση καὶ τὸν κύκλο τοῦ «Τιμονιοῦ»; Μήπως ήταν ἔνας ἀπ' τοὺς συντελεστές ἡ ὑποστηριχτές τῆς γλωσσικῆς του προσπάθειας; Φυσικά θὰ τὴν ἐπικροτοῦσε καὶ θὰ τὴν παρακολουθοῦσε μὲ συμπάθεια. Χωρὶς ἀλλο θὰ εἶχε σχέσεις μὲ τὸν κύκλο τῶν συντακτῶν του, γνωριμία μὲ τὸ διευθυντή του Tommasi. Τόση δημοτικιστικὴ συνείδηση, δπως αὐτὴ ποὺ μᾶς παρουσιάζεται στὴν Amenitā, τόση δρμή, αὐτοπεποίθηση, θάρρος γιὰ τὰ δίκαια τους· δὲν μποροῦσε νὰ τὴν εἶχε ἔνας ξένος δημοσιογράφος. Τοῦ τὴν ἐμπνέει ὁ Ποιητὴς ἡ τὸ περιβάλλον του! "Ἐπειτα, πῶς γράφτηκε τὸ ἐπίγραμμα; "Η, ποὺ βρέθηκε, πῶς ἀνακοινώθηκε στὸ συντάχτη; "Υπάρχει περίπτωση νὰ ήταν γραμμένο πρωτύτερα; "Ο συγγραφεὺς τῆς Amenitā εἶναι θαυμαστὴς τοῦ Σολωμοῦ. Γνωρίζει ἀπὸ τέχνη, καὶ εἶναι θερμὸς δπαδὸς τῆς δημοτικῆς,

Ἐπειτα μεταφράζει μὲ τόση ἐλευθερία τὸ ἐπίγραμμα, δίνει τὸ νόημά του, τὴν οὐσίαν του, τὸ κάνει τρίστιχο! Τέτοια μετάφραση δὲν θὰ τὴν ἔκανε ἔνας ἀπλός, ἀσχετός μὲ τὸν Ποιητή μεταφραστής. Τὸ συμπέρασμά μου εἶναι δὴ τὸ Σολωμός δὲν ἦταν ἀσχε-

τος μὲ τὴν κίνηση τοῦ «Τιμονιοῦ», οὔτε μὲ τὴν Αμενιτὰ, καὶ δὴ τὸ ἐπίγραμμα γράφηκε μὲ τὴν ἀφορμὴ αὐτῆς, Ιωας-Ιωας καὶ ἡ μετάφραση νὰ εἶναι τοῦ Ποιητῆ. Ἀλλ’ αὐτὰ θὰ τὰ βεβαιώσουν οἱ νεώτερες ἔρευνες!

Ζ. ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΣΟΛΩΜΟΥ

(Τὸ ἀπομνημονεύματα τοῦ ὑπηρέτη του Κωσταντῆ Μαντούκη.)

Στά 1909, στὸ περιοδικό τῆς Πόλης «Ο Ἐπίκαιρος»^(εν), ποὺ τοῦτο γέγονον μὲ τὴν ὄπογραφή: *Ιάσων Ασάνης*^(επ) καὶ μὲ τὸν τίτλο «Ἀνέκδοτα Διονυσίου Σολωμοῦ». Ο Ασάνης μᾶς δίνει διηγήσεις καὶ ἀπομνημονεύματα τοῦ ὑπηρέτη τοῦ Σολωμοῦ *Κωσταντῆ Μαντούκη*, ἀνέκδοτα καὶ πληροφορίες καὶ γεγονότα ἀπ’ τὴ ζωὴ τοῦ ποιητῆ, ποὺ κανεὶς μέχρι σήμερα, βιογράφος ή κριτικὸς τοῦ Σολωμοῦ δὲν τὰ πρόσεξε, γιατὶ ὁ «Ἐπίκαιρος» εἶναι σπανιώτατο περιοδικό, ποὺ δὲν κυκλοφοροῦσε στὴν Ἑλλάδα καὶ δὲν ὑπάρχει στὶς δημόσιες βιβλιοθήκες μας, δπως πολλὰ ἄλλα περιοδικά τῆς Ἀνατολῆς. Ἀλλὰ κι ὁ Ν. Ροντάκης^(τη) ποὺ δίνει ἀπ’ τὴν Πόλη δὲν εἶχε ὅπ’ δψη τὶς πληροφορίες αὐτὲς καὶ δὲν τὶς χρησιμοποιήσει στὴ μελέτη του γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Σολωμοῦ. «Οπως κι ἀν ἔχει, πρόκειται γιὰ ἀνέκδοτο ὀλεικό, ποὺ πρέπει νὰ γίνει γνωστὸ στὴ σολωμικὴ φιλολογία, γιὰ νὰ χρησιμοποιηθῇ καὶ νὰ ἐλεγχθῇ στὴ γνησιότητά του, γιατὶ, νομίζω, ὑπάρχουν πολλὰ καρυκεύματα εἴτε τοῦ Ασάνη, εἴτε τοῦ Μαντούκη.

Τὴ μελέτη τοῦ Ασάνη δημοσιεύει δὲ «Ἐπίκαιρος» σὲ δυὸ συνέχειες. Τὴν προλογίζει μὲ σύντομο σημείωμά της ἡ διεύθυνση τοῦ περιοδικοῦ καὶ τονίζει τὴ σημασία τῶν πληροφοριῶν, ποὺ, ἀγνωστες καὶ πρωτόφερτες στὴ δημοσιότητα, «συντελοῦν εἰς τὴν διαζωγράφισιν τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ποιητοῦ» τῶν «Ἐλευθέρων Πολιορκημένων», δπως λέγει.

Ο Ασάνης λοιπόν — δὲν ξέρω ἀν πρόκειται γιὰ φευδώνυμο — εἶναι κεφαλονίτης. Στά 1909 ζούσε στὴν Πόλη. Μικρὸς πέρασε τὰ παιδικά κι ἐφηβικά του χρόνια στ’ Ἀργοστόλι. Στὴ Λειβαθοῦ, τὸ γραφικότατο προάστειο τοῦ Ἀργοστολιοῦ, κατοικοῦσε ἡ ἀδερφὴ τοῦ πατέρα του, χήρα τοῦ μεγαλέμπορα στὴν Μπερδιάσκα τῆς

Ρωσίας Δημ. Κούπα, ποὺ μετά τὸ θάνατο τοῦ ἀντρός της ἀποτραβήχτηκε στὰ πατρικὰ χώματα γιὰ νὰ περάσει τὰ γηρατειά της. Στὸ ίδιο προάστειο κατοικοῦσε κι ὁ ὑπηρέτης τοῦ Σολωμοῦ, δ Κωσταντῆς Μαντούκης. Σύχναζε τακτικά στὸ ἀρχοντικό τῆς Κούπα, γιατὶ είχαν συγγένεια — εἶχε πάρει γυναίκα ἀπ’ τὴν οἰκογένεια Κούπα. Ο Κωσταντῆς δίνει τότε ἔξηντάρης περίπου, «χονδρός, στρογγυλοπρόσωπος, πάντοτε φρεσκούρισμένος. Όλο του τὸν βίον διῆλθε ταξιδεύων ἐν Ρωσίᾳ. Συνεζεύχθη μετά μέλους τῆς οἰκογένειας Κούπα, ἡ οποία τὸν κατέστησε ἀρκετά πλούσιον. Ήτο διμιητικώτατος, ἔζητει πάντοτε ἀφορμὴν νὰ διηγηθῇ πολλὰς ωραίας καὶ ἀξιοπειρέγους ιστορίας. Ἐπερίγραφε δὲ τόσον καλά τὰ θέματά του, ώστε καθιστατο ἀληθινὴ ἀπόλαυσις».

Τακτικά πήγαινε δὲ Ασάνης στὸ σπίτι τῆς θειᾶς του στὴ Λειβαθοῦ, μιάν ώρα μόνο μακριά ἀπ’ τ’ Ἀργοστόλι. Μιά μέρα έτυχε στὸ σπίτι κι ὁ Μαντούκης. Η Κούπα, γνωρίζοντας τὰ φιλολογικὰ ἐνδιαφέροντα τοῦ νεαροῦ ἀνεψιοῦ της, τοῦ εἶπε, δταν ἔφυγε δ Μαντούκης, «τὸν ἐπροσκάλεσσα δι’ αὐτοῖν τὸ ἐσπέρας νὰ δειπνήσωμεν μαζί, νὰ είσαι καὶ σὺ ἐδῶ νὰ τὸν βάλωμεν νὰ μᾶς διηγηθῇ κάτι διὰ τὸν Σολωμόν. — Πῶς, τῆς λέγει δ Ασάνης, ἔγνωρισε τὸν Σολωμόν; — Βέβαια, ἔκαμεν ἡ Κούπα. «Οταν δίνει μικρὸ παιδί, ἔσταθη ὑπηρέτης τοῦ Σολωμοῦ εἰς τὴν ἀγοράν διὰ νὰ ψουνίσει πορτοκάλια, ποὺ τὰ ἀγαποῦνσε πολύ... — Ναί, ναί, ἀπηντήσαμεν δλοι μαζί, διηγήσου μας τίποτε περὶ τοῦ Σολωμοῦ. — Εύχαριστως, ἀπήντησεν δ Μαντούκης. «Οταν ἐπρωτοπήγα στὴν Κέρκυρα, ἤμουν δκτὼ χρονῶν. Ο πατέρας μου δίνει ἐκεῖ πρὸ ἐνδὲ ἔτους καὶ ἐμπορεύετο κρασιά καὶ τυριά. Οι δουλειές του μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ πήγαιναν καλά καὶ ἔτοι μᾶς ἔγραψε καὶ πήγαμε καὶ τὴ μητέρα μας ἔκει. Εἰς τὸ μαγαζί μας ἤρχετο τακτικώτατα καὶ δ ἀδελφὸς τοῦ ποιητοῦ καὶ φώνιζε κρασί καὶ

(εν) *Ιάσων Ασάνης Ανέκδοτα Διονυσίου Σολωμοῦ*. «Ἐπίκαιρος» (περ. Πόλης) Α' 10 - 11, 21 καὶ 28 Μάρτη 1909, σ. 3x - 4x καὶ σ. 8x - B.

(επ) «Ο Ασάνης ζούσε στά 1909 στὴν Πόλη. Στὸν «Ἐπίκαιρο» συνεργάζεται ἀραιά μὲ λογοτεχνήματα.

(τη) «Η μελέτη τοῦ Νότη Ροντάκη ἔχει κυρίως κριτικὸ χαρακτήρα, δὲν κοιτάζει τὰ βιογραφικά τοῦ Σολωμοῦ. Δημοσιεύτηκε στὴ «Σωή», τὸ περιοδικό τοῦ Α. Μελαχρινοῦ, καὶ στὶς δυὸ περίσσεις τῆς (1902, 1920) ἀποσπασματικά.

τυρί κεφαλλονίτικο. "Άλλο κρασί από κεφαλλονίτικο δὲν ξεπίνε. "Εγώ μετροῦμσα τὸ κρασί. "Ο Σολωμός μὲ εἰδε καὶ γυρίζει καὶ λέγει στὸν πατέρα μου:

»—Παιδί σου εἶναι αὐτός— Μάλιστα, σιδρό Κόντε, ἀπάντησε δὲ πατέρας. — Νά σου ζήσει, καὶ μὲ πῆρε κοντά του καὶ μὲ χάιδεψε. "Επειτα στράφηκε πάλε στὸν πατέρα μου καὶ πρόσθεσε: — Νά μοῦ τὸν δώσεις, θὰ τὸν πάρω στὸ σπίτι νὰ μάθει γράμματα, νὰ μάθει καὶ Ιταλικά. — Εύχαριστως, κόντε μου, εἶπε δὲ πατέρας μου. "Η ἀπόφασις ξεγίνε. "Επῆρα στὸ χέρι ξένα μπουκάλι κρασί καὶ μὰ μυζηθρά καὶ ἀκολούθησα τὸν κόντε. Κάθουνταν κατά τὴν Γαρίτσα, κοντά στὸ ξενοδοχεῖον Μπέλλα Βενέτσια. Μπροστά στὸ σπίτι ὑπῆρχε κῆπος. "Ο ποιητής εύρισκετο ἔκει. Τὸν πλησιάσαμε! — Νιόνιο, τοῦ λέγει δὲ ἀδελφός του, σοῦ ξέφερα ξένα πολὺ ξευπνό παιδί, θὰ σὲ βοηθή νὰ καλλιεργεῖς τὰ δινθη. Εἶναι γυιός τοῦ Μαντούκη. Μετά τὰς συνηθισμένας διατυπώσεις, πῶς σὲ λένε, πότε ήρτες, σὲ ἀρέσει ή Κορφοῦ, θέλεις νὰ μείνεις κοντά μας, σὲ ἀρέσει δὲ κῆπος μου κ.τ.λ. εἶπε: «Νά, βλέπεις, δλα τὰ συγυρίζω ξένος. Τὸ μόνον πρᾶγμα ποὺ μ' ἀρέσει εἶναι νὰ περιποιοῦμαι τ' δινθη. Αὔριον θὰ σὲ στείλω σ' ξένα μέρος νὰ πάρεις δλίγα φυτά βασιλικό». Καὶ ἔτσι διλῶντας ἐφθάσαμε στὸ σπίτι. Στὴν διώπορτα ἀπλωνόταν μιὰ μεγάλη καὶ ωραία περγουλιά (δράνα). — Νά, μὲ λέγει, οὐστερα ν' ἀνεβῆς στὶς κολόνες καὶ νὰ δέσεις τὶς βέργες. Τώρα πάμε νὰ φάμε. Καλό εἶναι τὸ κρασί, παληοκεφαλλονίτη;

»— "Υστερα ἀπὸ τὸ γεῦμα δὲ ποιητής συνήθιζε νὰ κοιμᾶται καὶ πήγε νὰ κοιμηθῇ. Εἰς τὸ σπίτι ἐκάθονταν οἱ δύο ἀδελφοὶ μὲ μιὰ μόνον γραῖαν ύπηρέτριαν. "Η πρώτη μέρα πέρασε καλά, δὲ ποιητής μὲ πῆρε μὲ καλὸ μάτι. Τὸ ἀπόγιομα περιποιηθήκαμε τὴν περγουλιά. Κάθε πρωὶ κατεβαίναμε μὲ τὸν ἀδελφὸν τοῦ ποιητοῦ εἰς τὴν ἀγοράν καὶ ψωνίζαμε. "Ο ποιητής δὲν ἀνακατώνετο εἰς τίποτα καὶ ἔξ ἀλλοῦ δὲν εἶχε καὶ καμμιὰ ίδέα τοῦ πρακτικοῦ βίου, δὲν ἤρχετο σὲ πολλὰ λόγια καὶ πολὺ περισσότερο εἰς συμφωνίας τῆς ἀγορᾶς. "Ήτοι ίδιοτροπος καὶ παράξενος, δοσ μπορεῖτε νὰ φαντασθῆτε, καὶ συχνὰ τὸν ξπιαναν νευρικές ταραχές. Τὸ παραμικρότερο πρᾶγμα τὸν ξπείραζε, δὲν ἀντεῖχε εἰς σφοδράς συγκινήσεις. "Απὸ μερικές ήμέρες οὐστερα ἐπέστρεφα ἀπὸ τὴν ἀγοράν, ξψωύνισα, ξέθυμούμαι, λαυράκι, καὶ ἐπῆγα νὰ τοῦ τὸ δεῖξω, διότι ἀγαποῦσε τὸ φάρι. "Εκαθόντανε σ' ξένα πεζούλι πέτρινο. "Εφαίνετο πολὺ ουλλογισμένος καὶ παραμιλοῦσε. Αἴφνης τὸν βλέπω νὰ σηκώνεται φουργιάτος, μὲ μάτια ἀγριεμένα καὶ μοῦ λέγει χειρονομῶν. (Φαίνεται δτι εύρισκετο εἰς ποιητικὴν ξέαψιν, ἀλλὰ σὲ μένανε, ποὺ μὲ καπιτάρισε γιὰ πρώτη φορά κι είμουνα καὶ παιδί, φαντάζεσθε πόσο ξπαβεντάρισα):

Κακοῦργε, σὲ θωρῶν νὰ μπήγεις τὸ μαχαλί εἰς τὰ παρθενικά της στήθια
Νά... βγάζει σκόμη σχνό.

Αὐτὰ ἔλεγε ἀποτεινόμενος πρὸς ἐμένα. "Εγώ κατὰ πρῶτον δὲν καταλάβαινα τὶ συνέβαινε καὶ μοῦ πέρασε ἡ ίδεα μὴ ἐτελλάθηκε. Τὸ καλάθι ποὺ εἶχα μέσα τὸ λαυράκι καὶ μερικά λεμονοπορτόκαλα ἐκύλησε χάμου, ίσια μπρὸς στὰ πόδια τοῦ Σολωμοῦ. "Ο ποιητής τὸ ἐκλώτσησε μὲ δρμή καὶ ἐπροχώρει πρὸς ἐμένα χειρονομῶν καὶ προφέρων διαφόρους στροφάς:

·Ανεδσπλαχνε...
Τὸν οὐρανὸν γιὰ δές τον
πῶς δύρια χλωμιάζει
·Κι' ἀραχνιασμένος τὴ θωριά.

Αἴφνης ἡ θεωρία του ἀλλαζε. "Αλλὰ καὶ ἔγω φοβήθηκα πολύ. "Εμπηξα τὶς φωνὲς καὶ ἔφυγα σπαβεντάδος. "Ωστόσο ἡ δύρα ἐπερνοῦσε καὶ τὸ γιόμα κόντευε. Τὸ φάρι ἐπρεπε νὰ μαγειρευθῇ, καὶ ἡ Σπύραινα μ' ἐπερίμενε στὴν κουζίνα. "Ετρεξα, θυμοῦμαι, μ' δλη τὴ φούρια κι ἔπεσσα στὰ γόνατά της. — Μωρέ, Μιλόρδο, μοῦ λέγει, ποὺ εἶναι τὸ φάρι, θάρτει τὸ γιόμα κι ἀλλοίμονο σὲ μᾶς δην δὲν τῷθρει μαγειρεμένο δέ Κόντες.

»— "Αραγε, τὸν διέκοψα" (διηγεῖται δὲ "Ασάνης), «εἶναι ἀπαράλλαγοι αἱ ποιητικαὶ αὐταὶ στροφαὶ; — "Α! μπά, μοῦ ἀπαντᾷ, ἐκεῖνος ἀπήγγειλε δλοκλήρους στροφάς, αὐτές εἶναι δλίγες λέξεις, ποὺ μοῦ ἐντυπώθησαν».

»— Μή σου κάμει, γυιέ μου ἐντύπωση», (συνεχίζει ἡ γρηγά οἰκονόμος) «αὐτὸς εἶναι τρελλός. Σάματις νομίζεις, πῶς εἶναι πρώτη φορά ποὺ τοῦ καπιτάρει αὐτό; Τὸ μυαλό του παίρνει συχνὰ βόλτα». "Εγέλασα. Τὸν καῦμένο τὸ Σολωμό, τὸν εἶχαν γιὰ τρελλό. "Αν εἶναι δυνατόν δέ Σολωμός νὰ ήτο τρελλός. Τὸ ἀληθές δμως ήτο πῶς εἶτανε πολὺ ίδιότροπος καὶ παράξενος. Κατὰ βάθος δμως καλὸς δινθρωπος, ἀκεραίου χαρακτήρος καὶ εἰλικρινής. Τὰ παράξενα πράγματα τὸν ξπείραζαν καὶ ἐν γένει τὰ ἀδικήματα, τὰ δποῖα ἐγίνοντο εἰς τοὺς ἄλλους τὸν ἐπλήγωναν, ώς νὰ ήτο αὐτὸς δὲ ἀδικούμενος. Λόγου χάριν ἐθύμωνε μὲ τὴν "Αγγλίαν, διότι κρατοῦσε αὐθαιρέτως τὰ "Επτάνησα. "Εθύμωνε καὶ ἐταράσσετο, διότι ἡ Τουρκία ξπείζε τοὺς "Ελληνας. "Ενθυμοῦμαι, δταν ηλθε εἰδησίς δτι αἱ τουρκικαὶ ἀρχαὶ εἶχαν διαπάξει δργια ἐν "Ηπειρῷ, δ Σολωμός μετ' δργῆς παρηκολούθει τὰ συμβαίνοντα, καὶ ἐνῶ δὲν ἔξηρχετο ποτέ, ήρχισε νὰ κατεβαίνει τακτικά εἰς τὴν Σπηλιά καὶ νὰ συναναστρέφεται διαφόρους ἀνθρώπους, πρᾶγμα τὸ δποῖαν ἀπέφευγε πρὶν. "Εφοιτοῦσε τακτικά εἰς Σπιανάδα γιὰ νὰ δινταμώσει "Ηπειρώτας,

ποὺ μρχοντο καθημερινῶς ἔξ "Αγίων Σαράντα, Μοῦρτο, Πάργα κλ. μὲ γυναικόπαιδα. — Ἀλήθεια, διέκοψα πάλιν τὸν Μαντούκην, ἥτο μισάνθρωπος; — Καὶ πολὺ μάλισται Ἐσχημάτιος τὴν Ἰδέαν, δτὶ δλοὶ σὲ ἀνθρώποι εἰναι ἄδικοι, στριψόδικοι, ἀσπλαγχνοι. Δὲν εἶχε ἐμπιστοσύνη σὲ κανένανε. Ἐκείνη μάλιστα τὴν ἡμέρα, θυμάμαι, εἶχε κάνει ἔνα καυγᾶ μὲ τὸν ἀδελφό του τερίμπιλε. Ὁ κόντες εἶχε ἔνα ἀλογάκι καὶ τδῶσε σ' ἔνα χωρικό νά τὸ ἔχει στὸ χωριό του μὲ ἑνοίκιο. Κατά δυστυχία δμως ἐψόφησε. Ὁ κόντες ἀπαιτοῦσε νά τὸν πληρώσει καὶ τοῦ ἐκίνησε ἀγωγήν. Ὁ χωρικὸς κλαύθηκε στὸν ποιητὴ καὶ δ ποιητῆς εὐρῆκε πῶς ἔχει δίκηο. Στὸ τραπέζι ἐρωτᾷ τὸν ἀδερφό του: — Τί ἀπέγινε γιὰ τὸ ἀλογό. — Ἔγω, ἀπήντησε δ κόντες, ἔννοιων νά μοῦ τὸ πληρώσει. Ὁπως τοῦ τὸ ἔδωσα, ἐπρεπε νά μοῦ τὸ παραδῶσει.» Κατόπιν ἡ δμιλία ἐγένετο ἰταλιστι. Ὁ Σολωμὸς ἔθύμωσε, ἔτρεμε. Ἡ δμιλία μετετράπη εἰς φιλονεικία καὶ ἡ φιλογεικία εἰς ὅβρεις: — Cospetto di baco, ἐλεγεν δ ποιητῆς. Ἀκόμη δὲν μὲ καπιτάρισε ἔνα τέτοιο πρᾶγμα. Γιατὶ ἐψόφησε τὸ ἀλογο, νά τὸ γυρεύεις γιὰ ζωντανό!

— Πήγαινε νά τὸ κάνεις ποίημα, ἀπάντησε δ κόντες, ἀπὸ κεῖνα τὰ μουρλὰ ποὺ γράφεις. Γιατὶ δ ἀδελφὸς τοῦ ποιητοῦ ἥτο ἔναντίον τοῦ γλωσσικοῦ ίδιωματος καὶ πολλὲς φορὲς ἔδισκοτάρανε πάνω σὲ δαῦτο. Αὕτη ἡ φιλονεικία ἐβάσταξε πρὲς α πόκο δυὸς ώρες. Κατόπιν δ ποιητῆς ἐκλείσθη στὴν κάμαρά του γιὰ νά ρεπονσάρει. Τὸ ἀπόγευμα ποὺ πήγα γιὰ νά συγυρίσω τὸ κρεβάτι εὐρῆκα χάμου πολλὰ σχισμένα χειρόγραφα σὲ μικρὰ μικρὰ κομματάκια. Ἡταν ἔργα τοῦ ποιητοῦ, ποὺ ἔσχισεν δ ἴδιος.

Διαβάζοντας τὴ διήγηση τοῦ Μαντούκη, ποὺ μᾶς εἰναι δλότελα ἀγνωστος στὴ σολωμικὴ βιογραφία καὶ ἀνεκδοτολογία, διαπιστώνουμε, πῶς μερικὲς πληροφορίες εἰναι ἐπινοήματα τοῦ εὐφάνταστου παραμυθᾶ, δπως ἥταν δ Μαντούκης ἡ σκηνὴ λ. χ. ποὺ δ Σολωμὸς παρουσιάζεται σάν τρελλὸς νά χειρονομεῖ καὶ νά ἀπαγγέλλει δὲν

εἰναι σύμφωνη μὲ τὴν ἀλήθεια, εἰναι κατασκεύασμα τοῦ Μαντούκη, δπως καὶ οἱ στίχοι δὲν εἰναι σολωμικοὶ. Εἰναι σπαράγματα τῆς φαντασίας του. Ὑπάρχουν δμως καὶ πληροφορίες σωστὲς καὶ πρῶτα πρῶτα σωστὴ εἰναι ἡ βάση, δτὶ δ Μαντούκης ἐχρημάτιος ὑπηρέτης τοῦ Σολωμοῦ, μὲ τὴν παρατήρηση, δτὶ δὲν ἔμενε μόνιμα μέρα νύχτα στὸ σπίτι του, παρὰ πηγαινοερχόταν ἵσως πρωΐνα καὶ βράδια γιὰ νὰ κάνει θελήματα καὶ νὰ κουβαλεῖ τὰ τρόφιμα ἀπ' τὴν ἀγορὰ καὶ ίδιως ἀπὸ τὸ κατάστημά τους. Ὁ πατέρας τοῦ Μαντούκη εἶχε κρασοπουλειό, ἀπ' δπου καθημερινῶς προμηθεύταν δ Σολωμὸς τὸ κρασί του, πότης καθὼς ἥταν στὰ στερνά του. Ἰσως νὰ βοηθοῦσε τὸν ποιητὴ στὴν καλλιέργεια τοῦ περιβολίου καὶ νὰ τὸν κρατοῦσε περισσότερο κοντά του ἀπὸ τὴν ἀπειρη ἀγάπη ποὺ ἔτρεφε δ ποιητῆς πρὸς τὴν παιδικὴ ψυχή, δπου εὔρισκε μιὰν ἀνταπόκριση ἡ ἀγνότητα τῆς ψυχῆς του. Ἐπίσης σωστὲς στὴ βάση τους εἰναι καὶ οἱ ἄλλες πληροφορίες, δτὶ δ ποιητῆς δὲν ἀνακατεύόταν μὲ τὰ οἰκονομικά, δὲν εἶχε πρακτικὸ πνεῦμα, ἐφ' δσον εἶχε κοντά του τὸν ἀδερφό του τὸ Δημήτριο Σολωμό, δτὶ μάλωναν συχνὰ τὰ δυὸς ἀδέρφια ἀπὸ ἀσυμφωνία χαρακτήρων καὶ ἀντιλήψεων. Ὑπέροχη εἰναι ἡ συζήτηση γιὰ τὸ ἀλογάκι τοῦ χωρικοῦ στὸ τέλος, δπου φαίνεται ἀκόμα μιὰ φορὰ ἡ ψυχικὴ εὐγένεια καὶ εύθυδικία τοῦ Ποιητῆ, ποὺ πολλὲς φορὲς στὴ ζωὴ του ἀγωνίστηκε αὐτόκλητος γιὰ τὴν ὑπεράσπιση τῶν ἀδικουμένων. Σωστοὶ ἐπίσης εἰναι καὶ οἱ ἄλλοι χαρακτηρισμοὶ τοῦ Μαντούκη, ποὺ γνώρισε τὸ Σολωμὸς πολὺ μικρὸς (δχτὼ - δέκα χρόνων) καὶ μικρὸς τὸν ἔγκατέλειψε γιὰ νὰ φύγει στὴ Ρωσία.

Σὲ ἐπίμετρο ἄς προστεθῆ, δτὶ κατὰ τὶς χρονικὲς ντόπιες ἐφημερίδες⁽⁷¹⁾, «δ Κωνσταντίνος Μέγκουλας ἀνεψιός τοῦ κ. Σολωμοῦ γερουσιαστοῦ» [έννοει τὸν ἀδελφὸ τοῦ ποιητῆ Δημήτρη] ἀπελύθη τοῦ σωφρονιστηρίου καταδικασθεὶς ἐπὶ πλαστογραφίᾳ ἐμπορικῶν συναλλαγματικῶν.

Η'. ΝΕΟΙ ΠΡΟΦΟΡΙΚΟΙ ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ ΤΟΥ ΣΟΛΩΜΟΥ

Στὰ 1936 τύπωσα στὴν Ἀλεξάνδρεια συλλογὴ τῶν προφορικῶν στοχασμῶν τοῦ Σολωμοῦ, δσους ἔσωσε ἡ ἀμεση καὶ γνήσια παράδοση. Ἀργότερα ἔδωσα νέα συμπληρωματικὴ σειρά, ποὺ τὴν ἀποσώνω σήμερα μὲ τρεῖς καινούργιους στοχασμούς του, ἐλπίζοντας πῶς πολὺ γρήγορα θὰ δλοκληρωθῆ ἡ ἔρευνά μου γιὰ μιὰ κριτικὴ καὶ τελικὴ ἔκδοση.

1

*Ο ποιητὴς Σολωμὸς ἐλεγε περὶ τοῦ Σπυρίδωνος Ζαμπέλιου δι «ἔντυσε τὸν "Ἐγελον μὲ τὸ φελόν τοῦ Παπᾶ μας». "Αν δὲ ἔξη τὶ ηδελεν εἴπη

περὶ Πολυλᾶ, δι «ἔντυσε τὸν "Ομηρον μὲ τὰ κουφέλια τοῦ Σπηλιώτη τοῦ Κορφιάτη»⁽⁷²⁾.

2

*Ο ποιητὴς Γ'. Λαγονιδιάρας... ἐμελέτα τὰ δημοτικὰ ἀσματα καὶ κατετάχθη εἰς τὴν χορείαν τῶν διαδῶν τῆς δημοτικῆς γλώσσης, εἰς ἥν ἔγραψεν ἀφετάς ποιήσεις, ἔξω δ Σολωμὸς ἐπήνει τὸν Περίπατον καὶ ἔξεθελαζε τὰς δύο τελευταίας στροφάς:

⁽⁷¹⁾ Παλιγγενεσία (δ. π.) 13 Μαΐου 1857, σελ. 3γ.

⁽⁷²⁾ Φρ. Αλβάνος "Ημερ. Φιλοτέχνων 1897 σελ. 117.

Κι διν ίδης όγκοι - όγκοι
άπό πάνω απ' τό βουνό
ώσαν πνεῦμα νά προβάλῃ
ένα σύννεφο λευκό,

πές πώς είναι ή χωρισμένη
άπ' τό σώμα μου ψυχή
που στὸν "Υψιστό πηγαίνει
και δυσ δάκρυα ασσ ζητεῖ"(73).

3

Στὸ γραμματέα τοῦ Αρμοστῆ ποὺ ὑπο-
σχέθηκε τὸ διορισμὸ τοῦ Κουαρτάνου στὸ
Σολωμὸ κι ὔστερα πήγε νά τοῦ ζητήσει
συγγνώμη, γιατί γιά τὸ ίδιο ζήτημα ένδι-

αφερόταν ή μνηστή του γιά κάποιον ἄλλο
καὶ δὲν μποροῦσε νά μὴν τὴν εὐχαρι-
στήσει, δ Σολωμὸς τοῦ εἶπε αὐστηρά:
*La sposa è una gran parola, ma la parola data è
una gran sposa!* ("Η μνηστή είναι ένας μεγάλος
λόγος, ἀλλὰ ὁ δοσμένος λόγος είναι μιά μεγάλη μνη-
στή"). Κι ἔφυγε! Τὴν ἄλλη μέρα διεῳστηκε δ
Κουαρτάνος(74).

Γ. ΒΑΛΕΤΑΣ

(73) *Σπ. de Βεΐζη*, Μελέτη περὶ Λαγγουΐδιάρα. "Ατ-
τική" Ιτις Α' 5, 1 'Απρ. 1898, 38B-39a.

(74) Γ. Α. Πολίτη, Δυσ δινέκδοτα τοῦ Σολωμοῦ. Πα-
νηγυρικὸν τεῦχος ἐπὶ τῇ 100ρίδι άπό τῆς γεννήσεως
τοῦ "Εθνικοῦ ποιητοῦ" Διονυσίου Σολωμοῦ, "Αθ. 1902,
σελ. 84-85. Βλ. τῆς μελέτης αὐτῆς τὸ Α' κεφ.

ΠΑΡΑΜΥΘΙ - ΝΑΝΟΥΡΙΣΜΑ

«Ο οὐράνιος θόλος, μέσασιος, γεμάτος μυριάδες
χρυσὰ κορφιά, τ' ἀστέρια, έλαμπε πάνω ἀπὸ τὴ μάν-
τρα δικαίου κοιμόντουστε μερικά ἀλητόπαιδα.»

(Άπο νουβέλλα τῆς ΛΙΛΙΚΑΣ ΝΑΚΟΥ)

Λαφροπατώντας τῆς Νύχτας ἡ Κυρά^{μέσο'} τὰ ἀχνοπέπλα· καὶ τ' ἀστρένια της στολίδια,
στὴν ἀθλιὰ μάντρα ἔφτασε· καὶ τρυφερὰ
σκύβοντας στὰ κουρέλια, στὰ σκουπίδια,
στὴν ἀγκαλιά της πήρε τὸ παιδί,
ἀγγίζοντάς το μὲ τὸ μαγικὸ ραβδί.

Κι ἀπὸ φηλά ἔνα μικρούτσικο ἀστεράκι,
στὸ διαμαντόσπαρτον αἰθέρα πλανημένο,
κύλησε ὡς τὸ σγουρὸ τὸ κεφαλάκι,
καὶ λιώνοντας μπρὸς στὸ παιδί τὸ κοιμισμένο
θυσία στὸ θλιμμένο του ἀδελφάκι —
μιάν ἀνεμόσκαλα τοῦ τοίμασε χρυσὴ^{δός} τοῦ οὐρανοῦ ν' ἀνέβη τὴν κορφή.

Κοιμήσου, ἀδύναμο, μικρὸ χελιδονάκι,
χαμένο στὴν ἀπέραντη τὴ ρούγα.
Τὸ Ισχνό, βασανισμένο σου κορμάκι,
ὅπως τῆς μάννας ἡ ζεστὴ φτερούγα,
ἀπόψε στὸ τυλίγει μου ἡ στοργή,
ὡς ἀναβρύζει ἀπὸ τοῦ πόνου τὴν πηγή.

Κοιμήσου, καὶ στῆς νύχτας τὴ σιωπὴ
ἡ Παναγιά θὰ σκύψῃ ἀπὸ τ' ἀστέρια
μ' ἔνα λουλούδι στὰ λευκά της χέρια·
δυσ δάκρυά της θὰ κυλήσουνε στὴ γῆ
καὶ κρίνοι θὲ ν' ἀνθίσουνε λευκοί.

ΑΘ. ΜΑΓΙΑΚΟΥ